

Review of the book Reviving Political Science; A Discourse on the *practice of politics*

Abdolrahman Hassanifar¹

Abstract

In this article, the content of the book "Reviving Political Science; A Discourse on the practice of politics" by Hossein Bashiryeh is examined and evaluated; In this book, Hossein Bashiryeh, a researcher, lecturer, and translator of various works of political science, makes a serious critique from the perspective of efficiency by paying attention to the method and approach to political science; Criticism in the method of "positivism" and the need to go beyond "description" and "explanation" and present a path called "politics" - which is based on prescription and guidance based on wisdom and philosophy - is the main content of the book Revival of Political Science. In this article, in addition to re-reading the author's views and opinions on the shortcomings and problems of political knowledge, her views are evaluated by the method of qualitative content analysis. Findings indicate that the barriers to efficiency are beyond Bashiryeh's view in the book Revival of Political Science. Apart from the importance of the issue of the efficiency of political knowledge, it is also important how the issue is raised and its problematic nature, which is also evaluated.

Keywords: Political Science, The Efficiency/ Inefficiency of Political Science, Practical Wisdom, Priscipton

Introduction

¹. Associate professor in political history IHCS, Tehran, Iran. hassanifar@yahoo.com

Date received: 17/04/2026, Date of acceptance: 25/07/2026

The importance of this book derives both from its author and from its subject matter, which addresses a challenging and significant issue concerning political science, namely the effectiveness and practical applicability of the discipline. The author is regarded as one of the prominent figures in political science in Iran, particularly in terms of theoretical innovation and the preparation and provision of important academic resources. The books and works of Hossein Bashiriyeh are considered among the major and reference texts in political science and academic scholarship in Iran. The hypothesis is that the obstacles to the effectiveness of political science are not limited to those identified by Bashiriyeh in *Reviving Political Science*, and that there are additional factors that contribute to this issue.

Materials & Methods

Reviving Political Science provides a historical presentation of the content, major themes, and appropriate methodology of political science. In its opening chapter, it begins with ancient Greece in the West—Plato and Aristotle—and Islamic political philosophy in the East—Al-Farabi and Avicenna—and then moves to the early modern West, particularly Machiavelli and Hobbes, as early thinkers in modern political science. It subsequently discusses thinkers who contributed to the development of the modern period while remaining, in some respects, aligned with the older tradition of political philosophy, such as John Locke, Jean-Jacques Rousseau, and John Dewey. In another chapter, Bashiriyeh addresses the “separation of political science from politics.

According to the author himself, the central problem addressed by *Reviving Political Science* is that “during the last century, political science has become depoliticized; sociological and historical approaches have come to dominate it, and political science has become devoid of substantive content... The dominance of positivism and behaviorism, and the emphasis on explanation and description rather than policy, reform, and change, have caused political science to lose its significance, mission, and usefulness”.

In this regard, Bashiriyeh argues that in the past, thinkers such as Plato, Aristotle, Cicero, and Muslim and Christian religious scholars such as Al-Farabi and Avicenna engaged in practical philosophy. In their view, ethics and politics were inseparable, and power was an instrument for realizing the ultimate good and the highest ideals. However, as a result of conflicts between emperors, kings, and popes in the Christian world, and between caliphs and emirs in

the Islamic world, a reversal occurred in the field of political thought. Within this conception, “ends” and “means” became conflated, and the means and instruments themselves became ends. In the past, power had been an instrument for achieving an end; during this period, power itself—its preservation and expansion—became the objective. Thinkers such as Machiavelli and Hobbes in the West and Nizam al-Mulk and Ibn Jama'ah in the Islamic world analyzed politics through such an approach, making power itself the object of concern.

Discussion & Result

The issue of the lack of connection between “political science” and the “sphere of practice,” as well as the loss of its usefulness and mission, has also been raised by other scholars, particularly within discussions concerning the effectiveness, efficiency, and practical application of the discipline. The overall result of their views concerning the condition of political science is the emergence of expressions and formulations that, taken together, can be understood as referring to a “crisis” within the discipline and body of knowledge of political science.

From the perspective of critics who characterize the current condition of political science as problematic and detrimental, attention should be paid, on the one hand, to the scientific discourse of the discipline and its epistemological and methodological issues and, on the other hand, to external issues that affect the discipline of political science in Iran and determine the way in which this science and its practitioners interact with the world outside the discipline.

1. Internal Issues and Challenges of Political Science in Iran

These include:

1. The problem of the unclear purpose and substantive content of political science, or the uncertainty surrounding the essential identity of the discipline of political science in Iran;
2. Method and methodology, including the dominance of positivist approaches in political science and weaknesses in critical methodology or in the analytical processing of political knowledge;
3. The dominant approach and logic governing political science, including:
 - the tension between traditional and modern scientific logic and its influence on political knowledge;
 - fragmentation of perspectives resulting from different viewpoints within the discipline of political science;

- disagreement concerning the conceptualization of power and differences in the epistemological foundations of political power;
- the structure of political knowledge;
- 4. Insufficient attention to Iran's political and social history;
- 5. The overly complex language of political science; and
- 6. The lack of clarity concerning the substantive dimensions of the political in the discipline of political science in Iran.

2. External Issues and Challenges of Political Science in Iran

These include:

1. Issues related to education, including:
 - the failure to localize and indigenize the discipline of political science;
 - issues concerning quality in the relationship between professors and students, as well as the quality of the professors themselves;
 - issues concerning quality in relation to financial and budgetary resources;
2. The issue of indigenization and Islamization;
3. Unemployment among graduates and related issues;
4. Issues related to scientific and educational policymaking;
5. The increase in student enrollment at different educational levels;
6. The issue of collective rationality in communication and interaction among political science professors;
7. The culture of political research, as shaped by the prevailing social and political structure;
8. The shortage and absence of a liberal and open environment and a rule-based institutional context; and
9. The perceived lack of societal need for political science.

Conclusion

this book constitutes an important entry point for increasing the effectiveness and practical utility of political knowledge. Nevertheless, its various dimensions need to be further explored. The fact that a prominent scholar of political science has addressed this issue certainly makes the subject worthy of further examination and scrutiny. The significance of the work lies both in the standing of its author and in the problem he has raised concerning contemporary political science in Iran. It is also noteworthy that a significant change or transformation appears to have taken place in the thought and intellectual approach of such a prominent author and teacher. The reasons for this transformation and the process through

which he arrived at the perspective presented in the book could themselves constitute a separate subject of investigation and analysis.

Bibliography

- Ebrahimi-Far, Tahereh (1386 [2007]). "Conceptions of the Study of Politics and an Examination of the Theoretical Foundations of Political Science." Conference on the State of Education and Research in Political Science and International Relations in Iran, May.
- Azhgandi, Alireza (1372 [1993]). "University Education in Political Science, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran." *Daneshnameh*, Nos. 10-11, Autumn and Winter.
- Azhgandi, Alireza (1382 [2003]). *Political Science in Iran*. Tehran: Center for the Recognition of Islam and Iran, Baz Publications, 2nd ed.
- Ashtarian, Keyumars (1379 [2000]). "Indigenizing Political Science in Iran." *Journal of the Faculty of Law and Political Science*, No. 47, Spring.
- Ashtarian, Keyumars (1376 [1997]). "Policy Sciences and Their Achievements for Iran." *Journal of the Faculty of Law and Political Science, University of Tehran*, No. 37, Summer.
- Bavi, Mohammad (1377 [1998]). "The State of the Discipline of Political Science in Iran." *Political Science Quarterly*, No. 3, Vol. 1.
- Bashiriyeh, Hossein (1396 [2017]). *Reviving Political Science: A Discourse on the Practice of Politics*. Tehran: Ney Publishing.
- Barzegar, Ebrahim (1381 [2002]). "A Review of the Curriculum of Political Science in Iran." *Sokhan-e SAMT*, Vol. 8, pp. 97-112.
- Bozorgmehri, Majid (1387 [2008]). "Making Political Science Applicable on the Basis of the Objective Needs of the Labor Market." *Political Science Research Journal*, Vol. 3, No. 3, pp. 47-68.
- Pourfard, Masoud (1383 [2004]). "Political Science in Iran: From Recognition to Reconstruction." *Political Science Quarterly*, Vol. 7, No. 4 (No. 28), pp. 135-153.
- Hajivand, Ahmad (1369 [1990]). "An Inquiry into the State of the Discipline of Political Science." *University Revolution Journal of the Academic Jihad, Azar and Dey*.
- Heshmatzadeh, Mohammad-Bagher (1381 [2002]). "The State of Political Science in Iran." *Political Science Quarterly*, Vol. 5, No. 18, Summer.
- Haghighat, Sadegh (1400 [2021]). "A Review and Critique of Reviving Political Science." *Ayeneh-ye Pajuhesh*, No. 188, Vol. 32, No. 2, pp. 297-302.
- A Group of Authors (1351 [1972]). *An Introduction to Political Science*. Translated by Bahram Malakouti. Tehran: Amir Kabir, Vol. 1.
- Zohiri, Alireza. "The Necessity of Indigenizing Theories of Effectiveness in the Political System."
- Zibakalam, Sadegh (1386 [2007]). "The Mirage of Political Science in Iran: An Inquiry into the Causes of the Underdevelopment of Political Science in Iran." Conference on the State of Education and Research in Political Science and International Relations in Iran, May.
- Dust-Mohammadi, Ahmad (1374 [1995]). "The Necessity of Reforming the Administrative and Educational System of Political Science Disciplines." *Sobh*, 28/9/1374.
- Davoud Gharayagh Zandi (1379 [2000]). *In Memory of Dr. Hamid Enayat, Father of Political Science in Iran*. Tehran: Bogheh Publications.
- Delavari, Abolfazl (1397 [2018]). "We Must Return to Political Science." *Etemad*, 15/7/1397.

- Enayat, Hamid (1373 [1994]). "The State of the Social Sciences in Iran." Translated by Noushin Ahmadi Khorasani. Ketab-e Tose'e, No. 5, Autumn.
- Fadaei Mehrabani, Mehdi (1394 [2015]). What Is That Which They Call Political? Felat Publications.
- Firouhi, Davoud (1372 [1993]). "An Introduction to the Necessity and Purpose of Political Science." Political Science Quarterly, No. 6, Autumn.
- Qarakhani, Masoumeh (1398 [2019]). "The Revival of Political Science or the Emergence of Social Politics: An Introduction and Critique of Reviving Political Science: A Discourse on the Practice of Politics," September 22.
- Ghoochani, Mohammad (1398 [2019]). "Moving Beyond Democracy, Moving Beyond Elections." Siyasatnameh, No. 13, Vol. 4, Winter, pp. 419–428.
- Moghimi, Gholam-Hassan (1379 [2000]). "An Interview with Dr. Alireza Sadra." Political Science Quarterly, Vol. 2, No. 8, Spring.
- Malek, Aghdas (1354 [1975]). An Annotated Bibliography of Political Science, under the supervision of Hamid Enayat, with the collaboration of Abolfazl Ghazi and Mohammad-Reza Jalili. Tehran: University of Tehran Press.
- Hadian, Nasser (1378 [1999]). "The State of Political Science in Iran." Political Science Quarterly, No. 7, Vol. 2, p. 222.
- Conference: "From the Tragedy to the Revival of Political Science," 14 Ordibehesht 1398 [May 4, 2019].
- Conference: "The Crisis of Political Science" (1397 [2018]). Farhikhtegan, March 2019, No. 2717.
- Specialized Roundtable: "Examining the State of Education in Political Science" (1385 [2006]), Imam Sadeq University.
- Political Science. The University of North Carolina at Chapel Hill (February 22, 1999). Retrieved November 13, 2010.
- Oxford Dictionary of Politics: "Political Science."
- Britannica Concise Encyclopedia: "Political Science."

نقد و بررسی کتاب/احیای علوم سیاسی؛ گفتاری در پیشه سیاست‌گری

عبدالرحمن حسینی فر^۲

چکیده

در این مقاله، محتوای کتاب احیای علوم سیاسی؛ گفتاری در پیشه سیاست‌گری، اثر حسین بشیریه مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است؛ حسین بشیریه، پژوهشگر، مدرس و مترجم آثار متنوع دانش سیاست، به عنوان یکی از سرآمدان و افراد برجسته علم سیاست در چند دهه اخیر در جامعه ایرانی، در این کتاب، به روش و رویکرد دانش سیاست انتقادهای جدی می‌کند؛ نقد به روش «اثبات‌گرایی»، لزوم فرا رفتن از «توصیف» و «تبیین» موجود و احیای آن با روش «سیاست‌گری» - که مبتنی بر تجویز و رهنمود بر اساس حکمت است - محتوای اصلی کتاب احیا است. در این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی علاوه بر بازخوانی توصیفی و انتقادی دیدگاه مؤلف و نویسنده، درباره نواقص و اشکالات علم سیاست که مورد توجه حسین بشیریه بوده، به نحوه مسئله‌مندی وی پرداخته می‌شود. یافته‌های نگارنده در بررسی وضعیت دانش سیاست، حکایت از آن دارد که موانع تاثیرگذاری مثبت آن، گسترده‌تر از دیدگاه بشیریه در کتاب احیا است که صرفاً به محتوای دانش سیاست پرداخته است. **کلیدواژه‌ها:** دانش سیاست، کارآمدی/ناکارآمدی علوم سیاسی، سیاست‌گری، حکمت عملی، تجویز

^۲. دانشیار تاریخ سیاسی، عضو هیأت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران،

ایران. hassanifar@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۱/۲۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۰۳

۱. مقدمه

پرداخت انتقادی به دانش سیاست (جهانی و بومی آن) از جانب کسی که خود سال‌ها به عنوان مدرس، مؤلف و مترجم برجسته آثار و منابع اصلی این رشته بوده، می‌تواند برای خیلی‌ها در حوزه عمومی علی‌الخصوص دانش جویان، دانش‌آموختگان، اساتید و پژوهشگران این رشته، قابل توجه و محل تأمل و بررسی باشد. کتاب «احیای علوم سیاسی؛ گفتاری در پیشه سیاستگری» از جمله آثار متأخر حسین بشیریه است که عنوان و محتوای انتقادی آن از جانب اصحاب دانش سیاست و علوم اجتماعی، مورد توجه فراوان قرار گرفته است. در کتاب «احیا» بحث موانع تاثیرگذاری علوم سیاسی و راه‌ها و راهکارهای احیای آن آمده است.

این کتاب بخاطر نویسنده و موضوع آن که پرداختن به یک مسئله چالشی و مهم در مورد علم سیاست و آن هم مسئله کارایی و کاربرد رشته، از اهمیت زیادی برخوردار است. نویسنده این کتاب از برجستگان دانش سیاست در ایران از نظر ایده‌ورزی و تهیه و تأمین منابع مهم آن به حساب می‌آید؛ کتاب‌ها و آثار حسین بشیریه، جزء متون اصلی و مرجع (Reference) دانش سیاست و علم دانشگاهی (آکادمیک) در ایران به حساب می‌آیند. مطمئناً نقد علم سیاست در ایران و جهان از جانب یک استاد، مؤلف و مترجم برجسته‌ی دانش سیاست قابل تأمل خواهد بود و بخاطر همین، کتاب «احیا» برای بررسی و ارزیابی در این مقاله انتخاب شده است. فرضیه و محتوای مقاله این است که موانع تاثیرگذاری و عوامل ناکارآمدی دانش سیاست، منحصر در دیدگاهی که حسین بشیریه در کتاب «احیا» مطرح می‌کند، نیست و موارد بیشتری در این رابطه وجود دارد که در کنار ابعاد دیگر در مقاله ارزیابی کتاب به آنها پرداخته خواهد شد.

در بررسی پیشینه که موضوع موانع کارآمدی و عدم تاثیرگذاری دانش سیاست در ایران باشد سه نوع اشکال قابل طرح است: **یک نوع**، اشکالاتی است که به نظام سیاسی، فرهنگی و اجتماعی برمی گردد و تحت عنوان جدایی از سیاست عملی و غلبه حوزه میدان و واقعیت عینی و در نتیجه قصور حوزه عمل و واقعیت عینی، قابل طرح است؛ **نوع دوم** اشکالات، به محتوای دانش، رشته و مسائل آموزشی و پژوهشی علوم سیاسی ارتباط دارد که در آن، دوری از روش های مناسب پژوهشی چون سند پژوهی و فقدان واقع گرایی، نداشتن روش نقد، پرداختن به پژوهش به مقدار کافی، سیاستگذاری نامناسب و محتوای نامرتبط به تاریخ و جامعه ایرانی در سرفصل ها و عناوین دروس رشته و پرداختن به موضوعات بومی و داخلی ایران طرح شده است. **نوع سوم**، اشکالاتی است که به دانش آموختگان، صاحب نظران و دانشمندان علوم سیاسی برمی گردد که در قالب گزاره هایی چون ناتوانی در کسب مهارت تکنیکی جهت ارتباط با واقعیت شغل های مورد نیاز، ضعف در مسئله یابی و ارائه تحلیل مناسب و دوری از مشکلات و ناتوانی در حل مسائل جامعه ایران و غیره طرح شده است. در این مقاله در بررسی موانع تاثیرگذاری علم سیاست، برای ارزیابی دیدگاه مطرح شده در کتاب احیای علوم سیاسی از برخی دیدگاه ها و نظرات در پژوهش ها و تحقیقات پیشین نیز استفاده شد است. یعنی منایعی که به بررسی و ارزیابی دانش سیاست در جامعه ایرانی پرداخته اند.

۲. معرفی کتاب

کتاب «احیای علوم سیاسی؛ گفتاری در پیشه سیاستگری» در سال ۱۳۹۶ با یک دیباچه، ۳ گفتار (۱- تحول حکمت سیاسی در فرایند تاریخ، ۲- علم سیاست اثباتی و ۳- به سوی احیای دانش سیاست) و یک سخن پایانی در ۱۵۳ صفحه، چاپ شده است. در این کتاب، موضوع از

یک مسئله یا مشکل شخصی شروع و بعد به تمام علوم سیاسی در جهان ارتباط پیدا می‌کند؛ کتاب «احیا» از یک طرف به «تبیین» چرایی شکاف بین «دانش سیاسی موجود» و «سیاست عملی»، به عنوان یک مشکل اساسی می‌پردازد و از طرف دیگر داشتن «تجویز» و ارائه «نسخه»^[۱]، به عنوان راه برون رفت از این وضعیت دارای مشکل، با طرح موضوعات و مباحثی از متفکران سیاسی، ذکر می‌کند؛^[۲] بشیریه-استاد مطرح در سه دهه اخیر ایران (۷۰، ۸۰ و ۹۰ خورشیدی) در حوزه سیاست نظری در جامعه ایرانی - معتقد است علم سیاست موجود، گرفتار روش‌های «اثبات-گرایی و رفتارگرایی» شده و به حوزه‌ها و رشته‌های تاریخ، جامعه‌شناسی و حقوق نزدیک شده و لذا به گذشته و حال می‌پردازد؛ حال آنکه باید به «آینده» پردازد و این نکته، از نظر وی به منزله‌ی انحراف از مسیر اصلی در این دانش است. به این دلیل، بشیریه ادعا می‌کند رشته علوم سیاسی، «تاثیرگذار» نیست. به عبارت دیگر او معتقد است دانش سیاست از «حکمت» و «تدبیر» جدا شده و صرفاً به «توضیح و تبیین» می‌پردازد؛ در حکمت سیاسی بنابر نظر بشیریه، سه مفهوم بنیادین وجود دارد: «تعیین و تشخیص اهداف و غایات مطلوب، تمهید ابزارها و وسایل و ایجاد شرایط لازم برای دستیابی به اهداف و شناسایی موانع موجود بر سر راه دستیابی به آن‌ها و کوشش در برطرف کردن آن موانع» (بشیریه، ۱۳۹۶: ۱۴۶). این مفاهیم در حکمت سیاسی دیرین (یونانی، مسیحی و اسلامی) بوده ولی در طول دوره‌های بعد (در جهان غرب و جهان اسلام)،^[۳] جابجا و واژگون شد و در نهایت بخاطر سلطه دو قرنه روش اثبات گرایی و رفتارشناسی از مسیر اصلی‌اش جدا شد؛ به این صورت که در یک سطح، هدف و وسیله با هم جابجا شد و حفظ قدرت سیاسی و سلطه حکام به هر وسیله و ابزاری مورد هدف قرار گرفت و در سطح دیگر، روش و داده، هدف شد و سیاست، دیگر مهم نبود. در نتیجه، به نظر بشیریه امروزه رسالت اصلی دانش سیاست

گم شده است و سیاست عملی ازدانش سیاست موجود، اصلاً بهره‌ای نمی‌برد. بشیریه اسم این خلاء و به تعبیری نقص را کمبود ویژگی بنام «سیاستگری» می‌گذارد که از نظر او حوزه‌ای لازم و ضروری برای دانش سیاست موجود است و باید به گونه‌ای «احیا» شود؛ بخاطر همین نکته، اسم کتابش را احیای علوم سیاسی می‌گذارد. به عبارت دیگر نویسنده کتاب احیا، جدایی علوم سیاسی موجود از «حکمت سیاسی» و گرویدن به «اثبات‌گرایی» را، یک اشکال جدی می‌داند و طبعاً احیایی برای آن تصور می‌کند. این احیا به گونه‌ای است که در نتیجه آن، بهترین نظام‌های سیاسی شکل می‌گیرد و از جمله شاخص‌های آن، طرح موضوعاتی است که در روش اثبات‌گرایی و رفتارشناسی قابل طرح نیستند که شامل مباحثی چون بهترین نظام سیاسی، دولت رفاه گستر، اقتصاد سیاسی و توسعه اقتصادی و توسعه سیاسی - از آموزه‌های دانش سیاستگری - است. احیای علوم سیاسی از نظر بشیریه، پرداختن به روش و محتوای «سیاستگری» است. از جمله بررسی‌هایی که بشیریه در راستای امر سیاستگری می‌کند پرداختن به دیدگاه‌ها و نظرات حکما و اندیشمندان سیاسی قدیم و جدید در طول تاریخ این دانش است؛ از قبیل سقراط، افلاطون، ارسطو، فارابی و ابن سینا، لاک، روسو، دیویی، لاسول، هابرماس و مک‌اینتایر. از جمله مفاهیم قابل استخراج در حکمت سیاسی، مفاهیمی چون پیوند مستحکم اخلاق و سیاست، بهترین شهروند، خردورزی، جامعه مطلوب، سعادت یا خیر اعلی، بهترین نظام سیاسی (مدینه فاضله یا آرمان شهر)، عقل، دین، تجویز، پیوند فلسفه عملی و فلسفه نظری، صفات و اخلاق نیکوی فردی و جمعی، بهزیستی فردی و جمعی، تعلیم (راهنمایی) و تربیت، دولت و سیاست آرمانی، عدالت، اراده عمومی، آزادی اخلاقی شهروندان، خیرخواهی عمومی، رضایت به حاکمیت، قرارداد اجتماعی و غیره است که همگی در راستای سیاستگری تلقی می‌شوند. در روش سیاستگری،

مسئله "چه باید کرد" و "تدبیر امور" مطرح است نه توضیح و تعبیر علمی و نظری صرف؛ چرا که از نظر حسین بشیریه، کار دانش سیاست، توضیح و تعبیر نیست - وضعیتی که الان در این رشته وجود دارد - بلکه تأسیس و تغییر یا تدبیر امور است. این ویژگی تغییر در نسبت پیوندوار اخلاق و سیاست که در حکمت سیاسی بوده، وجود دارد. به همین علت، «سیاست‌گری»، نام دیگرش، «دانش سیاست تجویزی یا تأسیسی» است. در این سیاست تجویزی، محتواها و موضوعاتی مطرح می‌شود که بشیریه در کتاب «احیا» به برخی از متفکران متفاوت آن در طول تاریخ دانش سیاست پرداخته است.

اگر از منظر انتقادی در گام اول به این کتاب نگاه کنیم به نظرم کتاب احیای علوم سیاسی در مقایسه با آثار دیگر حسین بشیریه در حوزه جامعه‌شناسی و اندیشه سیاسی، از جنبه پژوهشی کمتری برخوردار است. بخاطر همین نکته، ارجاعات آن در مقایسه با دیگر آثارش کمتر است. این کتاب، تفاوت فاحشی با دیگر آثار حسین بشیریه از نظر نوع نگارش و مسئله تحقیق دارد. اگر آثار دیگر بشیریه «در» حوزه علوم سیاسی تلقی می‌شوند کتاب احیا، بیشتر «درباره» علوم سیاسی است. دانشجویان از دیگر آثار بشیریه، بیشتر استفاده می‌برند و از این اثر، اساتید و دانش‌آموختگان علم سیاست بهره‌مند می‌شوند. بشیریه در دوره‌های جنگ، بازسازی و سازندگی و اصلاحات مشغول به تألیف و تدریس در ایران بود و از این نظر از لحاظ نظری و عملی، کارنامه‌ی مفصل و حتی تاثیرگذاری دارد.

۳. خاستگاه اثر

در کتاب «احیای علوم سیاسی»، اشکال از دانش سیاست و سرخوردگی از بی‌تأثیری آن بخاطر «جدایی علم سیاست از سیاست» و ناراحتی از راه طی شده توسط نویسنده، برجسته شده است.

دغدغه مولف اثر از لحاظ گستره دانش سیاست، جدای از شروع بحث که یک مشکل شخصی است اما معطوف به جنبه عام و کلی رشته سیاسی ایران و جهان است. نویسنده در نتیجه‌ی برداشت خود از علم سیاست، تلاش دارد نوعی «احیا» را در آن مطرح کند؛ این کتاب به گونه‌ای در راستای برجسته‌سازی «اندیشه ورزی سیاسی» یا «اندیشه‌گری در سیاست» است؛ شیوه‌ای که قدمت آن به گذشته‌ها و تاریخ دور بشر از زمانی که موضوع مورد فکر در جامعه، «انسان» شد بر می‌گردد. در این شیوه با اندیشه ورزی بر اساس حکمت و خرد، ایدال‌ها و آرمان‌های بشری مطرح می‌شده است.

در ارتباط با آسیب شناسی علوم سیاسی که به نوعی همسو با کتاب احیای علوم سیاسی بشیریه است، کتاب‌ها و مقاله‌هایی نگارش شده است؛ کتاب «تراژدی علوم سیاسی» اثر دیوید ریچی و کتاب «آینده علوم سیاسی»، اثر گری کینگ، کای لهماش اشلوزمن و نورمن نای که به جایگاه علوم سیاسی و موضوعات این رشته از زوایای متفاوت می‌پردازد، از جمله کتاب‌های خارجی است. در داخل ایران و به فارسی نیز، مقالاتی که از زوایای متفاوت از قبیل مسئله‌مندی در دانش سیاست، محتوای آن، مباحث مربوط به انتزاعی یا انضمامی بودن محتوای رشته، مباحث مربوط به روش و شیوه تدریس، کیفیت اساتید و منابع ترجمه‌ای و بومی، نظام آموزشی (برنامه ریزی درسی) و غیره به دانش سیاست خصوصا دانش سیاست در ایران پرداخته‌اند، قابل ذکر هستند.^{□□}

اما کتاب «احیا» از این جهت، دارای اهمیت است که نویسنده آن، محقق برجسته در علوم سیاسی است. «اهمیت نویسنده» و تصویری که از «راه رفته اش» و «احساس ناکامی» که در خود دارد، در کنار «عنوانی» که برای کتابش آورده و طبعاً «محتوایی» که مطرح می‌کند و نیز «هدفی» که برای

آن در نظر داشته و آن، «بازیابی کارنامه خودش»^{۱۱۱} است، «کتاب» را از برجستگی خاصی برخوردار می‌کند.

۴. پیشینه

بعد از چاپ و انتشار کتاب احیای علوم سیاسی، نقدهای متفاوتی به این کتاب شده است: برخی آن را سرخوردگی و پشیمانی از راه رفته بشیریه تعبیر کردند و آن را نشانه نپرداختن وی به علم نافع تلقی کردند و در نتیجه اینکه جواترها باید بدانند دنبال هر کسی برای علم اندوزی نروند؛ برخی دیگر حرف بشیریه را جدید ندانستند و اینکه در حوزه فقه سیاسی اسلامی، سابقه ی «تجویز» وجود داشته و بنابراین بحث تجویز، حرف جدیدی نیست که بشیریه مطرح کرده باشد؛ زیرا هم در خود دانش سیاست و هم فقه سیاسی، تجویزهای فراوانی وجود دارد؛ برخی نیز اشکال‌های وارد شده از جانب ایشان به دانش سیاست را منصفانه و کامل ندانستند. برخی هم استفاده بشیریه از مفهوم «سیاست‌گری» را خلاف مفاهیم مرسوم دانش سیاست دانسته‌اند؛ برخی دیگر نیز راه حل بشیریه را، متناقض با حوزه انباشت دانش در این علم دانسته‌اند و در نهایت برخی دیگر، کتاب احیا را گامی نخست برای بحث احیا در علوم سیاسی به حساب آورده‌اند. در ادامه به این نقدها در کنار فهم صاحبان آنها از کتاب و دیدگاه بشیریه پرداخته می‌شود:

- محمد جواد غلامرضا کاشی در مطلبی با عنوان «ملزومات احیای حیات سیاسی» ضمن پرداختن به کتاب حسین بشیریه و اهمیت آن در جدا کردن «فکت» (واقعیت) از «حکمت» که بحثی ارزشگذارانه است و اینکه طبق نظر بشیریه، سیاست، عرصه ارائه راه حل در حوزه امکان‌ها و ناممکن‌ها است و همچنین اینکه علم سیاست، در ایران نیازمند اذهانی است که بتوانند قضاوت کنند؛ داوری کنند و به راه حل‌ها بیان‌دیشند، اشاره می‌کند علوم سیاسی به دو دوره قبل و بعد دکتر بشیریه تقسیم می‌شود. از نظر دکتر

کاشی، علوم سیاسی قبل از بشیریه یا تابع حقوق بود یا اقتصاد یا تاریخ و با دکتر بشیریه، علوم سیاسی، تابع جامعه شناسی شد. کاشی به نقد کتاب احیا نیز می‌پردازد. از دید وی، کتاب احیا، گامی نخست برای احیاء، به حساب می‌آید. کاشی مطرح می‌کند کتاب احیا به بحث «تغییر» که هدف از علم سیاست مطلوب مورد نظر بشیریه است، پرداخته است؛ «اهداف و آرمان‌هایی» را مورد توجه قرار داده که از یک سنخ نیستند؛ همچنین «دین» را به عنوان مانع پرداختن به حکمت سیاسی تلقی کرده که به نظر، اشکال دارد. از دید کاشی، کتاب احیا به حکمت یونانی توجه کرده اما مباحث ماورایی آن را مورد نظر نداشته است و بیشتر، روش عملی برای تغییر از وضعی به وضع دیگر، مورد توجه قرار داده است (کاشی، ۱۳۹۶).

- صادق حقیقت در مطلبی با عنوان «بررسی و نقد کتاب احیای علوم سیاسی» به توضیح و نقد کتاب احیا می‌پردازد. آقای حقیقت، نظر بشیریه را به دیدگاه سیدجواد طباطبایی شبیه می‌داند؛ در نظر سیدجواد طباطبایی، «زوال اندیشه سیاسی» مطرح شده و در دیدگاه بشیریه نیز «زوال سیاست‌گری» وجود دارد. تنها تفاوت بین آنها، این است که بشیریه «امید به احیا علوم سیاسی» دارد و طباطبایی تصور می‌کند ما در شرایط «امتناع تفکر» هستیم. از آنجا که بشیریه به زوال اثبات‌گرایی در علوم سیاسی اشاره می‌کند آقای حقیقت معتقد است اثبات‌گرایی، دچار زوال نشده بلکه دچار تغییر و تحول شده است و البته الان به گونه‌ای در وضعیت کثرت روش هم هستیم و این تکثر، می‌تواند به معنی خروج از چنبره اثبات‌گرایی تلقی شود. بر اساس کثرت‌گرایی روش‌شناختی، هر روشی می‌تواند، کارآمدی خاص خود را داشته باشد. حتی می‌توان گفت جامعه‌ی ما به علوم اثباتی، بیشتر نیاز دارد. او نقد می‌کند که بشیریه در عین حمله به اثبات‌گرایی، مبانی خروج از اثبات‌گرایی را ذکر نکرده است. آقای حقیقت مطرح می‌کند معلوم نیست مدعای بشیریه معطوف به ایران است یا کل جهان. همچنین آقای حقیقت اشاره می‌کند

که دغدغه کتاب، علوم سیاسی است اما از علم سیاست و سیاست و دانش سیاست در ایران نیز سخن گفته است؛ با وجود اهمیت دادن به تجویز، از فقه سیاسی که دانشی تجویزی است و شرایط دانش سیاست در ایران، سخنی نگفته است و نکته پایانی اینکه بشیریه بجای فلسفه سیاسی و سیاست شناسی، سیاستگری و حکمت عملی را بکار برده است (حقیقت، ۱۴۰۰، صص ۲۹۷-۳۰۲).

- نشست روزنامه فرهیختگان با حضور صادق حقیقت، محمد پزشکی، شریف لک زایی و محسن مهاجرنیا با عنوان بحران علوم سیاسی که به بررسی و نقد کتاب احیا و موضوع آن پرداخته‌اند: مهمترین نقد آقای حقیقت این است که در مورد چرایی لزوم هنجاری بودن دانش سیاست و اثباتی نبودن آن، دلیلی در کتاب احیا نیامده است. آقای لک زایی نیز معتقد است اینکه پروژه احیا در کدام مبانی فلسفی است، معلوم نیست. اینکه ما باید به حکمت عملی برسیم کدام حکمت عملی مورد نظر است، ذکر نشده است. آقای مهاجرنیا نیز معتقد است بشیریه به کلام سیاسی ورود نمی‌کند و این اشکل دیدگاه بشیریه است (فرهیختگان ۱۳۹۷، ۸ اسفند شماره ۲۷۱۷).

- معصومه قاراخانی در مطلبی با عنوان «احیای علوم سیاسی یا برآمدن سیاست اجتماعی» به معرفی و نقد کتاب احیا پرداخته است. وی معتقد است بشیریه دو گونه نقد به سیاست کرده است: ۱- نقد به روش پژوهش و ۲- نقد به هدف‌گذاری و کاربرست علم سیاست که از نقد آموزش در آن هست تا نقش علم سیاست در عرصه عمل. خانم قاراخانی در نقد کتاب احیا اشاره می‌کند معلوم نیست بشیریه، سیاست مدرن را به نقد می‌کشد یا دانش سیاست مدرن. وی در تعبیری که مطرح می‌کند ادعا دارد حرف بشیریه را خود وی قبلاً زده است: در این زمینه اشاره می‌کند پژوهش اجتماعی که ایشان بکار برده همان سیاستگری مورد نظر بشیریه است و «سیاستگری» همان «سیاست اجتماعی» مورد نظر وی است. قاراخانی در نقدی دیگر مطرح می‌کند که بشیریه، جدایی دانش سیاسی

امروز از عرصه عمل را نتیجه غلبه اثبات گرایی می‌داند اما درباره اینکه چرا دانش سیاسی کهن در پیوند با سیاست به مثابه حرفه و عمل بوده است، استدلالی نمی‌کند (قاراخانی، ۱۳۹۸).

- نشست «علوم سیاسی از تراژدی تا احیا» که با حضور سعید جلیلی، حمید پارسانیا، فرشاد شریعت و ابراهیم برزگر برگزار شده به نقد کتاب احیا پرداخته است. جلیلی مثل بشیریه به علم اثباتی نقد دارد و آن را در تناسب با علم حقیقی نمی‌داند و بنابراین آن را علم نافع نمی‌داند و حتی آن را توصیف‌گر خوبی نیز نمی‌داند. او معتقد است علوم اثباتی، نسبتی با حقیقت ندارد؛ پس اگر تعریفی از هستی، انسان، معرفت و فرجام می‌دهد ناقص و ناصحیح است. جلیلی برای اثبات حرف خود به راه رفته‌ی دکتر بشیریه استناد می‌کند که وی را سرخورده و پشیمان کرده است و در کتاب احیا، نمود دارد. پارسانیا نیز به علم اثباتی از منشا عقل که تجربی است انتقاد می‌کند. حال آنکه حکمت مدنی و فلسفه سیاسی مبتنی بر عقل تجربی نبودند و آنها چه یونانی و چه اسلامی، غایت‌گرا بودند (۱۳۹۸).

- محمد قوچانی در مطلبی با عنوان «گذار از دموکراسی، عبور از انتخابات» که بیشتر جنبه معرفی کتاب احیا دارد در یک جا عبارتی می‌آورد که به نوعی نقد کتاب احیا به حساب می‌آید. «در واقع با وجود بررسی موازی آرای جان لاک و ژان ژاک روسو آنچه در رساله مجمل دکتر حسین بشیریه مغفول می‌ماند مساله‌ی حقوق فردی در آرای جان لاک و مرزبندی اساسی لیبرالیسم «حقوق» محور با سوسیالیسم مدعی «اخلاق» عمومی است. همچنان که بشیریه تفاوت‌های میان ارسطو به عنوان «شهروند» را با افلاطون مدافع «شهریار» را نادیده می‌گیرد. مرز ماکیاوولی جمهوریخواه و مدافع فضیلت‌های مدنی را با هابز سلطنت طلب و نظریه پرداز امنیت ملی نادیده می‌گیرد تا به صورت بندی دانش سیاسی مطلوب خویش دست یابد» (قوچانی، ۱۳۹۸: ۴۲۱).

- محمد منصورنژاد در مطلبی که در کانال تلگرامی خود با عنوان «نقد و نظری بر کتاب احیای علوم سیاسی: گفتاری در پیشه سیاستگری» منتشر کرده به معرفی و نقد این کتاب پرداخته است. در نقد بشیریه که به اثبات گرایی و زوال آن می‌پردازد، مطرح می‌کند که البته یک نوع تلقی از اثبات گرایی وجود ندارد که به آن حمله کلی کرد؛ همچنین اینکه بشیریه اشاره کرده امروزه علوم سیاسی، هنجاری نبوده و تجویز ندارد، مطرح می‌کند علوم سیاسی، جدای از تجویز نبوده و در نوشته‌های قبلی خود بشیریه نیز ضرورت تجویز مورد تأکید قرار گرفته و لذا حرف جدیدی نیست و اینکه علم سیاست با عرصه عمل ارتباط نداشته است، تجربه خود دکتر بشیریه خلاف آن بوده است؛ چرا که بشیریه عملاً با کنشگران سیاسی ارتباط داشته و برخی اتفاقات دوره دولت خاتمی و در جبهه اصلاحات به نظرات ایشان نسبت داده شده می‌شود (ارسالی برای نگارنده).
- محسن آزموده در روزنامه اعتماد، مطلبی با عنوان «ضرورت نگاهی به احیای علوم سیاسی بشیریه» که بیشتر جنبه توضیحی و تفسیری دارد به کتاب احیا پرداخته است. آزموده معتقد است: این کتاب به فراسوی آثار مألوف و معهود بشیریه در مقام یک پژوهشگر دقیق و منصف گام می‌گذارد و در قامت یک نظریه پرداز در حوزه اندیشه سیاسی ظاهر می‌شود. وی معتقد است بشیریه بدنبال بازگرداندن دانش سیاست به ریشه‌ها و خاستگاه‌های آن است (روزنامه اعتماد، ۱۰ اسفند ۱۳۹۶).
- ابوالفضل دلاوری در متنی با عنوان «باید به علم سیاست برگردیم» به معرفی و نقد کتاب احیا و جایگاه نهاد تولید علم می‌پردازد. در نظر دلاوری، در تقسیم کار اجتماعی مدرن، نهاد دانشگاه، متولی تولید و ترویج علم در رشته‌های مختلف است و نه مسئول مستقیم شناسایی و حل مسائل مبتلا به آن جامعه. تولید کننده علم برای تاثیرگذاری به بازار علم و فرآورده‌های تکنولوژیک از علم نیاز دارد. دلاوری در نقد دیدگاه بشیریه در کتاب احیا

مطرح می‌کند همه آثار کلاسیک، لزوماً فلسفی و هنجاری نیستند و همه آثار امروزی نیز صرفاً اثباتی نیستند که از مباحث فلسفی - هنجاری دور باشند (دلاوری، ۱۳۹۷).

۵. نقد شکلی

کتاب از لحاظ شکلی، تقریباً محورهای اصلی و عمده یک کار پژوهشی از قبیل طرح مسئله مشخص و ارائه مطالبی در راستای فرضیه و تکمیل مستندات و در نهایت، نتیجه-گیری، دارا می‌باشد. اشکالی که دارد این است که علیرغم وجود کتاب‌شناسی انتهایی آن، ارجاعی در متن و محتوا، نیامده است. به اقتضای این نوع از کارها که کمک درسی است و کتاب درسی به حساب نمی‌آید، جدول و نمودار و نمایه نیز ندارد. همچنین خلاصه فصول، اهداف درس، تمرین و آزمون ندارد. کتاب «احیا» در قطع رُقعی و با کاغذ کاهی تهیه شده است؛ این نکته را هم باید گفت که انتشارات «نشر نی» معمولاً در انتشار کتاب‌هایش تلاش می‌کند، دقت لازم صورت پذیرد و در این کار هم انجام شده است. در کتاب احیا، قواعد نگارش با توجه به تبحر و تجربه نویسنده رعایت شده است. کتاب در حوزه اندیشه است و کتاب‌های اندیشه، معمولاً از اخلاق و پیچیدگی خاصی برخوردارند. اما با این اوصاف، کتاب «احیا»، ساده فهم، نگارش شده است.

۶. بررسی محتوا

۱-۶. توصیف

- کتاب «احیا» یک ارائه تاریخی از محتوا، موضوعات برجسته و روش مناسب در دانش سیاست دارد؛ در فصل ابتدایی از یونان باستان در غرب (افلاطون و ارسطو) و حکمت سیاسی اسلامی در شرق (فارابی و ابن سینا) شروع می‌کند و به دوران ابتدایی غرب

مدرن یعنی ماکیاوولی و هابز به عنوان متفکران اولیه علم سیاست جدید می‌رسد بعد به اندیشمندان تکمیل کننده دوره جدید اما همسو با حکمت سیاسی دیرین از قبیل جان لاک، ژان ژاک روسو و جان دیویی می‌پردازد و بعد در فصلی دیگر «جدایی علم سیاست از سیاست» را طرح می‌کند؛ نمونه‌های مورد بررسی در این فصل را کارل دیویچ و دیوید ایستون ذکر می‌کند. در فصلی دیگر بحث مهم و راهکاری و راهبردی خود را که مسئله احیای علوم سیاسی باشد با ذکر دیدگاه‌های افرادی چون هارولد لاسول، یورگن هابرماس و السدر مک‌ایتتایر پیش می‌برد. این مطالب، کلاً تاریخی است و از این نظر از یک نظم منطقی برخوردار است؛ انسجام مطالب (فصول با یکدیگر و هر فصل، درون خودش) مناسب است. محتوای مطالب ارائه شده کتاب، طبعاً در راستای طرح و نقشه مؤلف است؛ به این صورت که از وجود حکمت سیاسی در دانش سیاست در دوره‌های دیرین و قدیمی، شروع می‌کند و به جدایی این دانش از حکمت، بخاطر سلطه روش اثباتی می‌رسد. در نهایت نیز به لزوم احیای علوم سیاسی بر اساس شاخص‌های حکمت سیاسی با اصطلاحات و مفاهیمی چون «سیاست‌گری» و ارائه نمونه متفکرانی که به نوعی به «سیاست‌گری» پرداخته‌اند، می‌رسد.

- منابع مورد استفاده مؤلف کتاب «احیا» بخاطر عدم ارجاع داخل متن به طور دقیق و مشخص، معلوم نیست که چه می‌باشند. بنابراین ارزیابی دقیقی از آن‌ها نمی‌توان داشت. بهر حال برخی اینگونه می‌نگارند و خود را به نوعی مرجع به حساب می‌آورند که البته بشیریه نیز می‌تواند در این دانش مرجع به حساب بیاید.^{۱۱۱۱} این نحوه از نوشتن برای پژوهشگران جوان با اشکالات جدی همراه خواهد بود ولی برای افرادی چون حسین بشیریه این نوع از نگارش با اشکال جدی همراه نیست. البته بهتر این بود که ارجاعات مطالب خود را ارائه می‌کردند. شاید طرح مسئله بشیریه به گونه‌ای از اهمیت برخوردار هست که دیگر جزئیات مطالب ایشان از این قبیل موارد، کمتر محل توجه باشد. هر

چند اگر قدری تمرکز شود اینکه واقعا «سیاستگری» یا «حکمت عملی» مورد نظر ایشان چه هست و به چه معنی است، مستلزم رجوع به محتوای مطالب متفکران سیاسی مورد بررسی از جانب ایشان است و آنجاست که حتما منابع مورد استناد ایشان محل توجه و بررسی قرار خواهد گرفت که این منابع نیامده اند.

- مسئله کتاب «احیای علوم سیاسی» به تعبیر خود مؤلف این است که «در سده اخیر دانش سیاست، غیر سیاسی شده است و نگرش جامعه شناسانه و تاریخی بر آن چیره گشته است و علم سیاست بی محتوا شده است... سلطه روش اثبات گرایی و رفتارگرایی و تأکید بر توضیح و تبیین بجای تدبیر، اصلاح و تغییر آن در علم سیاست باعث از دست دادن اهمیت، رسالت و فایده آن شده است» (بشیریه، ۱۳۹۶: ۱۴۵). بشیریه در این رابطه مطرح می کند که در گذشته از جانب کسانی چون افلاطون، ارسطو، سیسرون و اندیشمندان دینی مسلمان و مسیحی چون فارابی و ابن سینای مسلمان به حکمت عملی می پرداختند و در نظر آنها اخلاق و سیاست یکی بود و قدرت، ابزار تحقق غایت قصوی و مثل اعلا بود. اما در اثر تلاطم بین امپراتور و پادشاه و پاپ در دنیای مسیحیت و خلفا و امرا در دنیای اسلام، یک وارونگی در عرصه دانش سیاست روی داد؛ در این تلقی، «هدف» و «وسیله» با هم قاطی شد و وسیله و ابزار، خودش هدف شد. در گذشته، قدرت، ابزار تحقق یک غایت بود اما در این دوره، نفس قدرت (حفظ و گسترش آن) هدف شده است؛ کسانی چون ماکیاوولی و هابز در غرب و نظام الملک و ابن جماعه در دنیای اسلام با این روش و رویکرد تحلیل کرده اند و نفس قدرت، مورد هدف قرار گرفته است. از نظر بشیریه، افرادی چون جان لاک، ژان ژاک روسو و جان دیویی بازگشتی به سنت دیرین حکمت عملی داشته اند اما بعدا سلطه «روش اثباتی» (Positivism) به نحو کامل مشاهده می شود که باعث دوری از حکمت می شود. از نظر او در دوران جدید، بعد از سلطه و استیلای اثبات گرایی و رفتار شناسی

که به حاکمیت «توصیف، تبیین و توضیح» (description) منجر شده و همچنین وجود صبغه پر رنگ حوزه‌های دانشی دیگر از قبیل تاریخ، جامعه‌شناسی و حقوق در علوم سیاسی کسانی چون هارولد لاسول، یورگن هابرماس، السدمکینتایر توانستند به امر «سیاستگری» (حکمت سیاسی) که فرارفتن از روش اثبات‌گرایی و توصیف صرف حاکم است، بپردازند. آنها با طرح «تجویز» (prescription) و ارایه «هنجار» باهدف تغییر و تأسیس، بجای توضیح در دانش سیاست، دیدگاه-ها و آراء خود را ارائه کردند. بشیریه توضیحاتی در کتابش در مورد دیدگاه این افراد نیز ارائه می‌کند. از نظر او در آراء این افراد، مسئله «ترجیح» مطرح است و نه مسئله «توضیح». به این معنی که دانش سیاست باید مشخص کند راه برون رفت چیست؛ به عبارت دیگر راه چیست و بی‌راه کجاست. البته این توانایی را باید از حکمت بگیرد. بشیریه معتقد است در «سیاستگری» موضوعاتی چون بهترین نظام سیاسی، دولت رفاه گستر، اقتصاد سیاسی و توسعه اقتصادی و توسعه سیاسی و به طور کلی "اهداف و غایات مطلوب زندگی سیاسی" قابل فهم است و دانش سیاست، می‌تواند با تغییر رویکرد، دیدگاه مناسب را در مورد آنها ارایه کند. در ادامه از جمله موضوعات تجویزی که بشیریه روی آنها دست گذاشته و از نظر نقد محتوایی دانش سیاست امروز مهم است به طور فهرست وار جهت معرفی و تبیین بیشتر دانش سیاستگری و در نتیجه افزایش تاثیرگذاری دانش سیاست ارایه می‌شود:

- یکی از تجویزهای نظام سیاسی مطلوب از نظر بشیریه، برگرفته از راهکار برون رفت از دانش سیاستِ روش‌زده‌ی جدید (سیاستگری)، پرداختن به موضوع مهم "نظام مردم سالاری" است. مسلط و فراگیر شدن گفتمان نظام مردم سالاری، البته جدید است اما در گذشته‌ی دور (یعنی یونان باستان) تحت عنوان دموکراسی نیز مطرح بوده و سابقه

عملی و نظری داشته است اما پرداختن به این موضوع از نظر بشیریه قاعدتا باید بر اساس منطق اندیشه ورزی حکمت گونه باشد. به این صورت که حکمت و خرد، باید به دانش سیاست اضافه شود تا بتواند در اندیشه ورزی توانا بود. بشیریه پرداختن به نظام مردم سالاری را در ۴ مزیت می‌داند:

۱. وضع بهترین و منصفانه ترین قوانین در نظام مردم سالاری که نفع اکثریت را محقق کند؛

۲. تقویت شخصیت شهروندان؛

۳. انتقال مسالمت آمیز قدرت؛

۴. نسبت مستقیم بین رفاه اجتماعی و نظام مردم سالاری؛

- یکی دیگر از دیدگاه‌های تجویزی در دانش سیاست‌گری (حکمت عملی)، اهمیت اقتصاد در حوزه سیاست است که با "تدبیر منزل" سابق در حکمت عملی یکی بوده است. از نظر بشیریه، اقتصاد سیاسی یا سیاست اقتصادی دولت، بحثی است که در حوزه سیاست‌گری باید دیده شود. تأمین رفاه و عدالت توزیعی، مسئله بازده حکومت در رویکرد سیاست‌گری است که اقتصاد دانان به این امر توجهی نکرده‌اند و این از اشکالات و خلاءهای موجود دانش سیاسی امروز است.

- یکی دیگر از تجویزها، "توسعه سیاسی" است که ناظر به کارآمدی و نوسازی و نهادسازی سیاسی و تحکیم مبانی کشورداری و تقویت هویت و همبستگی عمومی شهروندان است.

۲-۶. نقد و ارزیابی تحلیل:

الف: مسئله عدم ارتباط «دانش سیاست» با «حوزه عمل» و از دست دادن فایده و رسالت خود، به عبارتی در قالب ادبیات و مباحث تاثیرگذاری، کارآمدی و کاربردی سازی این دانش، توسط

دیگران نیز مطرح شده است. ماحصل نظرات آنها در مورد وضعیت علوم سیاسی، ارائه تعبیر و جملاتی است که می توان آنها را در مجموع معادل و هم معنای «بحران» در رشته و دانش سیاست دانست. به عنوان مثال در یک پژوهش، آمده که «جمعی از سیاست پژوهان کشور، وضعیت رشته علوم سیاسی و روابط بین الملل را دست کم در سطح دانشگاه های دولتی و غیر دولتی، بحران آمیز دانسته اند» (بزرگمهری، ۱۳۸۸: ۴۹). بشیریه نیز در کتاب احیای علوم سیاسی دقیقاً روی همین مسئله، دست گذاشته است. بر اساس یکی دیگر از تحقیقات، مجموع دیدگاه های ارائه شده در خصوص دلایل کاربردی یا کارآمد نبودن علوم سیاسی در ایران را می توان در پنج گروه اصلی دسته بندی نمود:

- گروه اول، تحلیل هایی که بر **عوامل انسانی** تأکید دارند: این گروه بر این اعتقادند که ضعف محققان، اساتید و دانشجویان این دو حوزه، مانع از آن می شود که به تولید نظریه های معطوف به مدل، همت گمارند.
- گروه دوم، تحلیل هایی که بر **عوامل ارتباطی** تأکید دارند: از منظر این دسته از کارشناسان، نبود ارتباط معنادار میان حوزه عمل و نظر، منجر به این شده که علم سیاست و روابط بین الملل، ماهیتی صرفاً انتزاعی پیدا کند. بدیهی است برقراری این ارتباط می تواند به نفع هردو حوزه باشد که در بخش علوم سیاسی و روابط بین الملل، به کاربردی شدن آن ها منجر شود.
- گروه سوم، به **ملاحظه های سازمانی** نظر دارند: نوع دیوان سالاری، ملاحظات مالی، نوع مقررات و اجرای آن ها و ... دلیلی برای گرایش عمومی محققان علوم سیاسی و روابط بین الملل به فضاهاى انتزاعی می دانند که از آسیب کمتری برخوردارند.

- گروه چهارم، **ملاحظات روش شناختی** مورد نظر آنها است: عدم آشنایی با روش های نوین، مشخص نبودن جایگاه «تجربه پذیری» و نبود امکانات لازم برای کاربست روش- های جدید، منجر شده، سبک سنتی توصیف کتابخانه‌ای مبنای تحقیقات در این حوزه قرار گیرند که در نتیجه ی آن، بیشتر انتزاعی خواهند بود تا کاربردی.
- گروه پنجم، بر **موانع اجتماعی** تأکید دارند: این گروه بر این اعتقادند که نبود «فرهنگ» مناسب و تاثیرگذاری شاخص‌هایی چون «احتیاط بیش از حد»، «دوری از مشکلات جاری» و «کلی صحبت کردن» و.. منجر شده این دو حوزه علوم سیاسی و روابط بین الملل به «انتزاعی بودن» اقبال بیشتری داشته باشند تا به «کاربردی شدن» (بزرگمهری، ۱۳۸۸: ۵۶ و ۵۷).

براین اساس، گروهی نقش عوامل انسانی چون ضعف اساتید و دانشجویان را عامل مؤثری در کاربردی نبودن علوم سیاسی تلقی می‌کنند؛ بی‌شک این عامل، نقش مهمی در کاربردی سازی هر رشته علمی ایفا خواهد کرد اما جای هیچگونه تردیدی نیست که همین ضعف نیروی انسانی تحت تأثیر فرآیندی خاص شکل گرفته است و نیازمند بررسی بیشتر و عمیق‌تر خواهد بود. گروه دوم بر نبود ارتباط میان عمل و نظر و گروهی دیگر، ملاحظات سازمانی را دخیل می‌دانند. عده‌ای نیز ملاحظات روش‌شناختی و دیگران، موانع اجتماعی را عامل تاثیرگذار بر رشد و کاربردی بودن علوم سیاسی به شمار می‌آورند. قطعاً تمامی موارد فوق به تنهایی نقشی تعیین کننده در کاربردی بودن یا نبودن علوم سیاسی ایفا می‌کنند و دیدگاه بشیریه نیز می‌تواند در طرح مسئله دانش سیاست مهم باشد اما نکته این است که هر چه مسئله و ابعاد آن، جامع و کامل باشد، مشکل را بهتر می‌توان فهمید و حل کرد که در این زمینه می‌توان ادعا کرد دیدگاه بشیریه، دیدگاه کاملی نیست؛ به قول منطقیون نه جامع است نه مانع. صرفاً یک نظر است آن هم از نوع خیلی محدود

آن در بحث عوامل و موانع تاثیرگذاری و کارآمدی، مباحث زیادی قابل طرح است که در این مقاله براساس نظرات برگرفته از مطالعات و تحقیقات صورت گرفته پیشین^{۱۱} به عنوان مستندات قابل اتکاء، مسائل کلان معطوف به کارآمدی و ناکارآمدی علوم سیاسی در ایران به شرح ذیل قابل استخراج است:

۱. مسائل درونی علم سیاست شامل مسئله روش، روش شناسی و مسائل آموزشی؛
 ۲. مسائل بیرونی علم سیاست شامل مسائل فرهنگی، اجتماعی و سیاسی تأثیر گذار بر آن؛
- از نظر منتقدینی که وضعیت فعلی علوم سیاسی را آسیب‌زا و دارای اشکال تعبیر می‌کنند، مسئله گفتمان علمی این رشته و مسائل معرفت‌شناسانه و روش‌شناسانه آن از یک طرف و مسائل خارج اما تأثیرگذار بر رشته علوم سیاسی در ایران از طرف دیگر که شیوه برخورد این علم و کارگزاران آن را با جهان بیرون از خود تعیین می‌کند، باید مورد توجه قرار گیرد. به این ترتیب علاوه بر مباحث روش‌شناسانه و معرفت‌شناسانه که به نوعی «عوامل درونی» علم سیاست تلقی می‌شوند، «عوامل بیرونی» هم وجود دارد که اتفاقاً در گفتار و قلم بسیاری از اهالی این حوزه به عنوان عوامل ناکارآمدی یا ناکارکردی دیده می‌شود:

- ۱- مسائل و چالش‌های درونی رشته علوم سیاسی در ایران شامل ۱- مسئله‌ی مشخص نبودن هدف و محتوای اصلی دانش سیاست یا سردرگمی ماهیت وجودی رشته علوم سیاسی در ایران،
- ۲- مسئله روش و روش‌شناسی از قبیل (غلبه نگرش اثباتی (positivism) در علوم سیاسی و ضعف در روش نقد یا ضعف «پردازش» در دانش سیاست)، ۳- مسئله رویکرد و منطق حاکم بر

علوم سیاسی از قبیل (معلق بودن بین منطق قدیم و منطق جدید علم و تأثیر آن بر دانش سیاست، مسئله تشتت در منظر بخاطر زاویه‌های دید مختلف در داخل رشته علوم سیاسی، اختلاف در نوع نگاه به قدرت (اختلاف در مبانی معرفتی قدرت سیاسی)، مسئله ساختار دانش سیاسی، ۴- مسئله کم توجهی به تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران ۵- مسئله زبان مغلق دانش سیاست، ۶- مشخص نبودن ابعاد ماهیتی امر سیاسی در رشته علوم سیاسی در ایران هستند.

۲- مسائل و چالش‌های بیرونی رشته علوم سیاسی در ایران شامل ۱- مسائل مرتبط به آموزش از قبیل (الف- بومی - محلی نکردن رشته علوم سیاسی، ب- مسئله کیفیت در نسبت استاد و دانشجو و خود استادان و ج- مسئله کیفیت در نسبت با مباحث مالی و اعتباری)، ۲- مسئله بومی سازی و اسلامی سازی، ۳- مسئله بیکاری دانش آموختگان و مباحث مرتبط با آن، ۴- مسائل معطوف به سیاستگذاری های علمی- آموزشی، ۵- مسئله افزایش جذب دانشجو در مقاطع متفاوت تحصیلی، ۶- مسئله عقلانیت جمعی در ارتباطات اساتید حوزه سیاسی، ۷- مسئله فرهنگ پژوهش سیاسی ناشی از ساختار اجتماعی و سیاسی حاکم، ۸- مسئله کمبود و خلاء بستر و زمینه آزادمنشانه و محیط قانونمند، ۹- مسئله بی نیازی نسبت به علوم سیاسی هستند.

ب: در رابطه با مسئله کتاب «احیا» با توجه به فهرست مفصل فوق الذکر که درباره «موانع تاثیرگذاری دانش سیاست» طرح شده، دیدگاه بشیریه در عین درست بودن اما بیش از حد محدود است و از جامعیت و شمولیت لازم، خصوصاً در طرح مشکل دانش سیاست از لحاظ تاثیرگذاری و کارآمدی برخوردار نیست. به نظر می آید بشیریه برای طرح مسئله خود، حتی یک بررسی اجمالی از دیدگاه و نظرات دیگران انجام نداده و صرفاً کتاب «احیا» را بر اساس نظر و تجربه شخصی

خود تألیف کرده است. به نوعی می توان ادعا کرد که مسئله کتاب «احیاء» از استنادات و استدلال لازم و مکفی با توجه به پیشینه این مسئله، برخوردار نیست و در این رابطه از این نقیصه و منقصت برخوردار است که اصلاً به طرح و نقد نظرات دیگران نپرداخته است.

ج: همچنین باید اشاره کرد که بحث کتاب احیای علوم سیاسی در مورد حکمت سیاسی، بحث جدیدی نیست اما تأکید شخص بشیریه بر مسئله طرح شده از جانب ایشان می تواند طراحی مسیر و تعمیق آن تلقی شود و به نوعی می تواند در راستای احیای علوم سیاسی به حساب بیاید؛ یعنی روندی که در گذشته های نسبتاً دور بوده و در دانش و معرفت سیاسی، ساری و جاری بوده به گونه ای مجدداً استمرار یابد. هر چند این نکته قابل ذکر است که این دیدگاه با توجه به مباحثی که در «بازاندیشی» مطرح می کند و شامل ۵ سوال زیر است، لزوماً بر احیا دلالت ندارند و مباحث دیگری را مطرح می کند:

- ۱- اهداف و غایات مطلوب زندگی سیاسی چیست؟
- ۲- چگونه و با چه ابزارهایی می توان به اهداف و غایات زندگی مطلوب رسید؟
- ۳- موانع موجود بر سر راه دستیابی به اهداف مطلوب چیست و چگونه می توان کارکردهای دولت را در جهت دستیابی به اهداف مطلوب تقویت کرد؟
- ۴- چگونه می توان از طریق اجرای سیاست های دولتی رفاه عمومی و بهزیستی همگانی را تأمین کرد؟
- ۵- چگونه می توان دولت هایی را که از دستیابی به غایات مطلوب عاجزند از پیش پا برداشت؟

بیشتر سوالات فوق به نوعی مبتنی بر مؤلفه‌ها و شاخص‌های دوران مدرن است. این تلقی بواسطه طرح مشکل و ارائه مباحث از جانب بشیریه برای مخاطب ایجاد می‌شود که ایشان روند جدیدی را دارد، مطرح می‌کند اما با توجه به عنوان کتاب که تعبیر «احیا» را بکار برده یک جور بازگشت به سنت «حکمت سیاسی» است و این البته جزء تناقض‌های دیدگاه وی نیز به حساب می‌آید.

د: عنوان کتاب «احیا» نیز با توجه به محتوای پایانی آن علی‌الخصوص با مطلب فرجام سخن، در تناقض است. در محتوا با توجه به طرح سوالات ذکر شده در ص ۱۴۷ یک دیدگاه مدرن را در دانش سیاست دنبال می‌کند؛ دانشی که ممکن است از لحاظ روشی با حکمت عملی در تطابق باشد اما سیاست عملی امروز با گذشته تفاوت محتوایی فاحش دارد و این در طرح سوالات ایشان برای باز اندیشی دانش سیاست نمود داشته است. همچنین اینکه الان سیاست اندیشی جهانی چه نشانه‌ها و دستاوردهایی دارد و اشکالاتش چیست در این کتاب، ذکر نشده است. اینکه دانش سیاست به حال و اکنون نمی‌پردازد، باز نشده است. چرا که دانش سیاسی اگر جنبه «تجویزی» نیز داشته باشد باید بتواند به وضع حال و اکنون بپردازد و مشخص کند، سیاست روز چیست و صرفاً ویژگی توصیفی یا توضیحی نداشته باشد.

ه: از مطالب محتوایی دیگر اینکه بحث دانش سیاست و سیاست در ایران امروز در این کتاب مطرح نشده است. این در حالی است که بشیریه، مسئله را با تجربه و برداشت خودش به عنوان یک ایرانی در دوران معاصر شروع و طرح کرده است. ولی اینکه اشکالات دانش سیاست در ایران امروز چه بوده و چه هست، چیزی نیامده است و بیشتر کتاب به دانش سیاسی جهانی البته با ارائه اطلاعاتی از برخی متفکران مسلمان و ایرانی در گذشته، ربط پیدا کرده است و انگار اصلاً ایران، مسئله‌اش نیست؛ حال آنکه در لابلای کتاب و طرح «چه باید کردهایی» که در حوزه

«سیاستگری» دارد دیدگاه‌هایی مطرح کرده که به ایران نیز ارتباط پیدا می‌کند و این نکته‌ی قابل توجهی است؛ مثل بحث‌های مربوط به نظام مردم سالاری، توسعه و اقتصاد سیاسی و دولت رفاه گستر و غیره.

و: اینکه دانش سیاست از جامعه‌شناسی و تاریخ و حقوق و تاریخ اندیشه‌ها جدا است نکته مهمی است که در این کتاب روی آن دست گذاشته شده است. اما بشیریه نیز با معرفی افرادی که به «سیاستگری» پرداخته‌اند به دام اشکالی گرفتار شده که خودش به تاریخ اندیشه‌های سیاسی گرفته بود؛ وی مجدداً به «سیاسی اندیشیدن» به عنوان دغدغه اصلی کتاب، پرداخته است و اینکه اصول این «سیاسی اندیشیدن» چه هست، توضیحی داده نشده است و تفاوت آن با تاریخ اندیشه‌ها، تاریخ و جامعه‌شناسی و حقوق نیز ذکر نشده است. آیا این سیاسی اندیشیدن جدای از بحث روشی در رشته، نوعی پرداختن به بهترین نظام سیاسی یعنی دموکراسی است؟ یا پرداختن به همه مباحثی است که به صورت «مفهوم» در فلسفه سیاسی تاریخی ساری و جاری بوده است و نمونه‌هایی از آن که در بررسی متفکران سابق بود در این مقاله نیز آمده است از قبیل عدالت، سعادت، خیر، اخلاق و غیره؟

ز: کتاب «احیاء» از کلمه «سیاستگری» استفاده مفهومی و نظری کرده است و از این نظر، قابل توجه است. هر چند این سوال پیش می‌آید که چرا ایشان از کلمات مألوف و مرسوم حوزه سیاست مثل حکمت سیاسی، فلسفه سیاسی و غیره استفاده نکرده است؟!

۷. نتیجه گیری

پرداختن به مسائل مهم یک دانش و بازنگری مستمر در موضوعات آن از دو جهت می‌تواند مفید باشد: یکی از نظر «روشی» و دیگری از نظر «محتوایی». روش نقد، همیشه باعث ارتقا و بازسازی می‌شود و از این منظر، مفید است. از لحاظ محتوایی نیز هر ارزیابی، می‌تواند در تعمیق و تعیین مسیر حرکت، تأثیرگذار باشد؛ کتاب «احیا» از این جهت روی مسئله‌ای دست گذاشته که از جانب برخی دیگر از محققان علم سیاست نیز مطرح شده است هر چند نحوه «مسئله مند کردن» (problematize) هر کدام از محققان در این زمینه متفاوت بوده است اما مسئله «تأثیرگذاری و کارآمدی»، مبحث کانونی محققانی است که درباره دانش سیاست در ایران پژوهش کرده‌اند. محتوای کتاب «احیا» در کنار نظر دیگر محققان دانش سیاست، بحثی را مطرح کرده که از جانب محققان و دانشجویان رشته سیاست می‌تواند مورد توجه و تأمل جدی قرار گیرد.

در نهایت اینکه این کتاب، مداخل مهمی برای افزایش تأثیرگذاری و کارآمدی دانش سیاسی است. البته لازم است ابعاد آن باز شود و از اینکه استادی برجسته در دانش سیاست به این بحث پرداخته، حتماً جای بررسی و دقت بیشتری دارد. جایگاه اثر از نظر نویسنده و طرح مشکلی که ایشان مطرح کرده در دانش سیاست امروز ایرانی، دارای اهمیت زیادی است و از این جهت قابل توجه است و اینکه به گونه‌ای تغییر و تحول در اندیشه و تفکر یک مؤلف و مدرس برجسته روی داده، قابل توجه است. چرایی این تحول و و چگونگی رسیدن به دیدگاهی که ذکر می‌کند می‌تواند محل بررسی و مذاقه جداگانه باشد.

کتابنامه

- ابراهیمی فر، طاهره (۱۳۸۶). «انگاره های مطالعه سیاست و بررسی مبانی نظری علوم سیاسی» همایش بررسی وضعیت آموزش و پژوهش رشته علوم سیاسی و روابط بین الملل در ایران، اردیبهشت
- ازغندی، علیرضا (۱۳۷۲). «آموزش دانشگاهی علم سیاست، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران»، دانشنامه، ش ۱۰ و ۱۱، پائیز و زمستان
- ازغندی، علیرضا (۱۳۸۲). «علم سیاست در ایران»، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران انتشارات باز، چاپ دوم
- اشتریان کیومرث (۱۳۷۹). «بومی کردن علوم سیاسی در ایران»، نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۴۷، بهار
- اشتریان کیومرث (۱۳۷۶). «علوم سیاستگذاری و دستاوردهای آن برای ایران»، نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی تهران، شماره ۳۷، تابستان
- باوی محمد (۱۳۷۷). «وضعیت رشته علوم سیاسی در ایران»، فصلنامه علوم سیاسی، ش ۳، سال اول
- بشیریه، حسین (۱۳۹۶). «احیای علوم سیاسی: گفتاری در پیشه سیاستگری، تهران: نشر نی
- برزگر، ابراهیم (۱۳۸۱). «نگاهی به سرفصل های درسی رشته علوم سیاسی در ایران»، سخن سمت، دوره ۸، شماره، صص ۹۷-۱۱۲
- بزرگمهری، مجید (۱۳۸۷). «کاربردی سازی علوم سیاسی براساس نیازهای عینی بازار کار»، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال سوم شماره سوم، صص ۴۷-۶۸
- پورفرد، مسعود (۱۳۸۳). «علم سیاست در ایران؛ از بازشناسی تا بازسازی»، فصلنامه علوم سیاسی، سال هفتم شماره ۴ (شماره پیاپی ۲۸)، صص ۱۳۵-۱۵۳
- حاجی وند، احمد (۱۳۶۹). «کاوشی پیرامون وضعیت رشته علوم سیاسی»، مجله دانشگاه انقلاب جهاد دانشگاهی، آذر و دی

- حشمت زاده، محمد باقر (۱۳۸۱). «وضعیت علم سیاست در ایران»، فصلنامه علوم سیاسی، سال پنجم، شماره هجدهم، تابستان
- حقیقت، صادق (۱۴۰۰). «بررسی و نقد کتاب احیای علوم سیاسی»، مجله آینه پژوهش، شماره ۱۸۸ سال ۳۲ شماره ۲، صص ۲۹۷-۳۰۲
- جمعی از نویسندگان (۱۳۵۱). *آشنایی با علم سیاست*، ترجمه بهرام ملکوتی، تهران: امیرکبیر، جلد اول،
- زهیری علیرضا با عنوان «لزوم بومی سازی نظریات کارآمدی در نظام سیاسی»، *کرسی ترویجی*: <http://vasael.ir/fa/news/3969/>
- زیباکلام، صادق (۱۳۸۶). «سراب علوم سیاسی در ایران: کنکاشی در اسباب و علل عقب ماندگی علوم سیاسی در ایران»، همایش بررسی وضعیت آموزش و پژوهش رشته علوم سیاسی و روابط بین الملل در ایران، اردیبهشت
- دوست محمدی، احمد (۱۳۷۴). «لزوم اصلاح نظام اداری و آموزشی رشته های علوم سیاسی»، صبح ۱۳۷۴/۹/۲۸.
- داود غرایاق زندی (۱۳۷۹). *یادمان دکتر حمید عنایت پدر علم سیاست ایران*، تهران: انتشارات بقعه
- دلآوری، ابوالفضل (۱۳۹۷). «باید به علم سیاست برگردیم»، روزنامه اعتماد ۱۳۹۷/۷/۱۵
- <https://www.atna.ir/fa/news/257783>
- عنایت، حمید (۱۳۷۳). «وضعیت علوم اجتماعی در ایران»، ترجمه نوشین احمدی خراسانی، کتاب توسعه، ش ۵، پاییز
- فدایی مهربانی، مهدی (۱۳۹۴). *چه باشد آنچه خوانندش سیاسی؟*، انتشارات فلات

- فیرحی داود (۱۳۷۲). «درآمدی بر ضرورت و هدف علم سیاست»، فصلنامه علوم سیاسی، شماره ۶، پائیز
- قاراخانی، معصومه (۱۳۹۸). «احیای علوم سیاسی یا برآمدن سیاست اجتماعی (معرفی و نقدی بر کتاب احیای علوم سیاسی: گفتاری در پیشه سیاستگری)»، ۳۱ شهریور <https://www.atna.ir/fa/news/284919/>
- قوچانی، محمد (۱۳۹۸). «گذار از دموکراسی، عبور از انتخابات»، سیاست نامه ۱۳، سال چهارم، زمستان، صص ۴۱۹-۴۲۸
- مقیمی، غلام حسن (۱۳۷۹). «گفتگو با دکتر علیرضا صدرا»، فصلنامه علوم سیاسی، سال دوم شماره هشتم بهار
- ملک، اقدس (۱۳۵۴). فهرست توصیفی کتابشناسی علوم سیاسی، زیر نظر حمید عنایت، با همکاری ابوالفضل قاضی، محمد رضا جلیلی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران
- هادیان، ناصر (۱۳۷۸). «وضعیت علم سیاست در ایران» فصلنامه علوم سیاسی، ش ۷، سال دوم، ص ۲۲۲.
- نشست «از تراژدی تا احیای علوم سیاسی»، ۱۴ اردیبهشت ۱۳۹۸، <https://drjalily.com/posts/1386/>
- نشست «بحران علوم سیاسی» (۱۳۹۷)، روزنامه فرهیختگان، ۸ اسفند، شماره ۲۷۱۷
- میزگرد تخصصی «بررسی وضعیت آموزش در حوزه علوم سیاسی» (۱۳۸۵). دانشگاه امام صادق (ع)
- *Political Science. The University of North Carolina at Chapel Hill (1999-02-22). Retrieved on 2010-11-13.*
- *Oxford Dictionary of Politics: political science*
- *Britannica Concise Encyclopedia: political science*
- <https://plus.irna.ir/news/۸۳۴۵۱۱۱۰>

پی‌نوشت

- . او اشاره می‌کند «احساسی که به طوری مبهم پس از فراغت از تحصیل داشتم احساس بطلان و هدر رفتن بهترین سال‌های جوانی بود. نه شناختی از مهمترین حوزه اجتماعی انسان، یعنی سیاست، نصیبم شده بود و نه مهارت‌هایی که مورد نیاز دیگران باشد به دستم آمده بود» (بشیریه، ۱۳۹۶: ۱۳ و ۱۴)
- . او معتقد است: افلاطون و ارسطو «هر دو دانش سیاست را نه صرفاً معطوف به توصیف و توضیح امور و پدیده‌های سیاسی، بلکه اساساً معطوف به تجویز و اصلاح می‌دانستند» (بشیریه، ۱۳۹۶: ۲۶) به عبارت دیگر «موضوع علوم عملی از جمله دانش سیاست پدیده‌هایی بود که هم قابل شناخت و هم قابل تغییر بودند. از این رو دانش سیاست دانشی اساساً تجویزی و عملی به شمار می‌رفت» (بشیریه، ۱۳۹۶: ۲۹ و ۳۰)
- . او معتقد است: «کارویژه سیاست تأمین شرایط بهزیستی برای آدمیان است و دانش سیاست می‌بایست معطوف به شناخت آن شرایط باشد» (بشیریه، ۱۳۹۶: ۲۵)، که نیست.
- . بشیریه در جهان غرب برای این شیوه جایجا کردن هدف و وسیله از ماکیاوولی و هابز نام می‌برد و در جهان اسلام از ابن مقفع، جاحظ، عنصرالمعالی کیکاووس زیاری، خواجه نظام الملک و ابن جماعه یاد می‌کند که هدف طرح مباحث سیاسی شان حفظ نظام سیاسی و سلطه حاکمان بوده است و در قالب «ادب سیاسی» و «اخلاق سیاسی» مطالب خود را طرح می‌کردند. (بشیریه، ۱۳۹۶: ۴۵-۳۸)
- . در این رابطه اشاره می‌کند «اخلاق و سیاست در حکمت دیرین در سرشت خود یکی و یکسان بودند، زیرا هدف اخلاق تأمین بهزیستی فردی، و هدف سیاست تأمین بهزیستی جمعی به شمار می‌رفت» (بشیریه، ۱۳۹۶: ۲۲)
۷. در پژوهش‌های مختلفی که محققین علوم سیاسی انجام داده‌اند تلاش شده تا وضعیت علوم سیاسی از ابعاد مختلف آن مورد بررسی قرار گیرد؛ علیرضا ازغندی، کتاب «علم سیاست در ایران» را نگارش کرده که درباره نسبت سیاست عملی و علم سیاست یا به عبارت دیگر «وضعیت علم سیاست در ایران» است. از تحقیقاتی که در زمینه دانش سیاست در ایران انجام شده تحقیق «کاربرد سازی علوم سیاسی بر اساس نیازهای عینی بازار کار» (۱۳۸۸) است این تحقیق توسط مجیدبرزگری، عضو هیات علمی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) انجام شده است. صادق حقیقت (۱۳۹۱) در مطلبی با عنوان «آسیب‌شناسی رشته علوم سیاسی در ایران»، آسیب‌های مرتبط با رشته را مطرح کرده است. کاووس سیدامامی در پژوهشی (۱۳۸۸) به موضوع " جای خالی پژوهش‌های تجربی در علوم سیاسی " پرداخته است. حسین سلیمی (۱۳۸۸) در کتاب «بررسی وضعیت علوم سیاسی و روابط بین الملل ایران» که به اهتمام ایشان فراهم شده و مجموعه مقالات به حساب می‌آید در ۳ بخش ۱- مبانی تاریخ و نظری ۲- پژوهش‌های بنیادی ۳- راهکارها و راهبردها مطالبی درباره علم سیاست در ایران کرده است. احمد گل محمدی و همکاران (۱۳۹۱) در گزارش طرح «میزی رشته علوم سیاسی» برای ریاست جمهوری به بررسی شاخص‌های کمی (آثار و تألیفات رشته و تعداد دانشجویان و مراکز و مؤسسات علوم سیاسی رشته علوم سیاسی) و شاخص‌های کیفی (میزان تطبیق تحقیقات انجام شده در کشور

با هدف‌های برنامه توسعه، میزان کارآمدی و مبانی فکری و اندیشگی رشته علوم سیاسی) و شاخص‌های همکاری و مشارکت در روند تصمیم‌گیری و غیره در ایران در مقایسه با برخی کشورهای دیگر پرداخته است. علی اشرف نظری (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای به «تحلیل و ارزیابی وضعیت رشته علوم سیاسی در ایران از نگاه استادان علوم سیاسی دانشگاه تهران» پرداخته است. صادق زیباکلام (۱۳۹۷) و همکاران در تحقیقی با عنوان «تأملی در سیاست‌گذاری آموزشی در علوم سیاسی؛ با تأکید بر تحلیل ایدئولوژی-های برنامه درسی دانشجویان» به پژوهشی کاربردی در این زمینه پرداخته است. در ادامه کارهای انجام گرفته درباره دانش سیاست در ایران، در سال ۱۳۹۵ انجمن علوم سیاسی ایران با طرح این سؤال که «چرا علوم سیاسی در ایران پاسخ‌گوی مسائل نیست؟»، نشستی برگزار کرد. فائز دین‌پرست و ساناز کرمی در تحقیقی با عنوان «ارزیابی وضعیت دانش سیاسی در ایران» به بررسی وضعیت این علم در ایران از منظر دانشوران این رشته پرداخته‌اند. در ۳ آذر ۱۳۹۵ گروه علوم سیاسی شورای بررسی متون پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی با گروه علوم سیاسی دانشگاه رازی کرمانشاه و انجمن علوم سیاسی، همایشی با عنوان «وضعیت علم سیاست در جهان اسلام» برگزار کرد؛ «مجید توسلی رکن‌آبادی»، «علی اکبر علیخانی»، «عبدالامیر نبوی»، «مرتضی بحرانی»، «طهماسب علیپوریانی»، «یاسر عبدالزهر» و «سلمان صادقی زاده» از سخنرانان علمی این همایش بودند. در آذر سال ۱۳۹۸ انجمن علوم سیاسی ایران همایشی با عنوان «علم سیاست، ایران امروز و گذارهای پیش رو» برگزار کرد؛ در مطالعه‌ای مقایسه‌ای که پرویز امام‌زاده‌فرد (۱۳۹۲) میان ساختار آموزشی ایران و آمریکا انجام داده، به این نتیجه رهنمون می‌شود که علوم سیاسی در ایران برعکس علوم سیاسی در آمریکا، غیربومی، غیرمحلی و کل‌گرا است.

۷. پیام حسین بشیریه به مناسبت رونمایی از کتاب احیای علوم سیاسی در یازدهمین همایش سالانه انجمن علوم سیاسی ایران در

اسفند ۱۳۹۶

نگارنده بخاطر دارد که در دهه هفتاد دکتر بشیریه در کلاس‌های خود بدون همراه داشتن حتی یک برگه کاغذ حضور داشتند و تمام ساعت کلاس را از حافظه خود کمک می‌گرفتند و متن قابل استناد ارائه می‌دادند. هر چند نحوه تدریس یا نوع نگارش کتاب از هم جدا است ولی این خاطره را در راستای توانایی و تبحر بشیریه در ارائه متن قابل اتکا ذکر کردم. ^۱ این نظرات برگرفته از کارهای پژوهشگران و صاحب نظران و محققانی است که در این زمینه قلم فرسایی کرده‌اند. پژوهشگران و صاحب نظرانی همچون حمید عنایت، حسین بشیریه، سید جواد طباطبایی، محمود سریع القلم، مسعود پورفرد، محمدباقر حشمت زاده، محمدرضا تاجیک، کیومرث اشتریان، مجید بزرگمهری، محسن خلیلی، حسین جمالی، داوود فیروزی، غلامرضا کاشی، سید صادق حقیقت، مقصود رنجبر، محمد باوی، صادق زیباکلام، پرویز امام‌زاده‌فرد؛ علی اشرف نظری، علیرضا صدرا، اصغر افتخاری، قدیر نصری، روح الله اسلامی و دیگران.